

UDK 821.163.6.:821.112.2

Anna Bodrova

Sanktpeterburška državna univerza

bodrann@gmail.com

ZNANSTVENA POT DO *TERRE INCOGNITE*

(SLOVENSKI ŽENSKI POTOPI SI KONCA 19. IN PRVE POLOVICE 20. STOLETJA).

Prispevek je posvečen problematiki preučevanja potopisov, ki so jih na Slovenskem ustvarile ženske konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja. V centru pozornosti so potopisi Luize Pesjak, Marice Strnad, Marice Gregorič Stepančič, Marije Kmet in Alme Karlin. Žensko potovanje ima v kulturi poseben status. Obravnavjo se trije aspekti: žanrska specifičnost besedil (informacija o namenu potovanja, kategorija svoj/drugi/tuji), družbenospolna in nacionalna problematika ter njihova povezava – v tem obdobju se začne boj za žensko emancipacijo in se aktivno izoblikuje slovenska nacionalna identiteta.

Ključne besede: potopis, nacionalna identiteta, nacionalni stereotip, družbeni spol, ženska pisava

The paper deals with travelogues written by women from the Slovene lands in the late 19th and the early 20th centuries. The primary focus is on the travelogues of Luiza Pesjak, Marica Strnad, Marica Gregorič Stepančič, Marija Kmet, and Alma Karlin. Women's travel has a special cultural status. Three aspects are considered in the article: genre peculiarities of the texts (purposes of travel, categories "one's own/other/foreign"), gender and national issues and the interconnection of them, as this this period when the struggle for the emancipation of women begins as well as the national identity actively takes shape.

Keywords: travelogue, national identity, national stereotype, gender, women's writing

Vprašanje o posebnostih slovenskih ženskih potopisov je novo v znanosti. Že sam predmet raziskave predpostavlja interdisciplinarni pristop, ki je aktualen v sodobni znanosti. Analiza ženskih besedil zahteva uporabo metodologij študij spola. Če pa se lotimo žanra potopisa, potem ne moremo mimo literarnozgodovinskih, etnografskih in antropoloških pristopov.

0 Trojna marginalnost slovenskih ženskih potopisov

0.1 Potopis kot žanr

Potopis je polliterarni žanr, ki se nahaja na periferiji literarnega polja, na meji med leposlovjem in dokumentarno literaturo. Tudi sami avtoriji, ki so pisali potopise, so imeli do tega žanra ironičen odnos. Tako je Izidor Cankar v svojem delu *S poti* (1919) pisal:

O potopis, ti stara nadloga ! Nezakonsko dete jalove zadrege, sramotno dejanje obupanca, pesniška laž nepesniških pisarjev, zgodovina mukotrpnih ur ob pisalniku, nazorni pouk o puščavi domišljije, pavovo perje, utrgano na tujem zeljniku in položeno v skledo ljudem, ki žejajo po izobrazbi, nestvor si, starec potopis (Cankar 1996: 22).

Očiten je poseben položaj tega žanra, ki je na meji med fikcijsko in nefikcijsko pisavo.

0.2 Specifika ženskih besedil

Treba je poudariti marginalnost ženskih besedil. Znanstveno preučevanje ženskih tekstov se je začelo pozno, v sredini 20. stoletja. Še do zdaj niso ponehale znanstvene debate o tem, ali obstaja specifika ženskih besedil, pa tudi o pojmu »ženske pisave«, ki ga je uvedla Hélène Cixous.

0.3 Problem nacionalne pripadnosti

Marginalnost je značilna za besedila, ki so nastala v krajih, ki niso imeli lastne državne ureditve, v jeziku, ki je bil v podrejenem položaju. Gre za omenjeno obdobje, od konca 19. do prve polovice 20. stoletja.

1 Preučevanje potopisov v znanosti

Potopisi so popularna literarnovedna tema. V Sankt Peterburgu v aprilu leta 2013 potekala konferenca Fenomenologija, zgodovina in antropologija potovanja. Organizatorji so dali na naslovnico fotografiji dveh spomenikov. Prvi spomenik se nahaja v Peterburgu in je posvečen ruskemu popotniku, admiralu Ivanu Fjodoroviču Kruzenšternu (1770–1846). Drugi spomenik, kar prijetno preseneča, se nahaja v Celju in je posvečen Almi Karlin. Konference so se udeležili strokovnjaki z raznih področij (filozofi, zgodovinarji, umetnostni zgodovinarji, jezikoslovci, literarni zgodovinarji, predstavniki turistične stroke).

V Sloveniji so omembe vredne študije potopisa Andrijana Laha. V knjigi *Vse strani sveta: Slovensko potopisje od Knobleharja do naših dni* najdemo kronološko razvrščene kratke podatke o popotnikih druge polovice 19. in 20. stoletja ter o njihovih potovanjih in potopisih. V obdobju, ki nas zanima, ni omenjena nobena popotnica. Načeloma to lahko pojasnimo s tem, da se je Andrijan Lah omejil na potopise, ki so bili objavljeni kot posebne knjige, njegov znanstveni pregled ne zajema časopisnih in revijalnih publikacij. V drugi polovici 20. st. se že pojavljajo ženska imena: Vera Bebler (potovala je 1966 skupaj z Alešem Beblerjem – *Otroci zemlje in morja: Povest o Indoneziji*), Vida Brest (1967, *Popotovanje v Tunizijo*), Mateja Debelak (1994, *O, Amerika*), Milanka Lange-Lipovec (1997, *Morje in ljubezen I-III*), Sonja Porle (1997, *Črni angel, varuh moj*), Anka Senčar (1997, *Ankina Moja Afrika*). Rada bi omenila zelo temeljit članek Krištofa Jaceka Kozaka (Kozak 2011). Objavljena je bila antologija slovenskega potopisa z neevropsko

tematiko, ki jo je pripravil Zmago Šmitek. Edina predstavnica ženskega potopisa v tej antologiji je Alma Karlin.

Problematika slovenskih ženskih potopisov dotičnega obdobja zaenkrat ni bila predmet kakih monografij ali člankov. Lahko najdemo samo obravnave posameznih vidikov ženskih potopisov, npr. kategorije prostora (Mihurko 2013).

2 Zbiranje gradiva: Iskanje slovenskih pisateljic popotnic

Iskanje slovenskih ženskih potopisov je dokaj zahtevna naloga, ker so se ponavadi objavljali samo v časopisih, bibliografija člankov v njih pa ne obstaja. Uspelo mi je najti besedila naslednjih avtoric: Luize Pesjak (1828–1898), Marice Strnad (1872–1953), Marice Gregorič Stepančič (1876–1954), Marije Kmet (1891–1974) in Alme Karlin (1889–1950).

Najbolj znano je ime nemško govoreče pisateljice Alme Karlin, o čem pričajo že omenjeni spomenik v Celju, številni prevodi in ponatisi njenih del, pa tudi znanstvene raziskave, npr. Trnovec 2011, spremna beseda h knjigi Alme Karlin *Sama*, ki jo je napisala Svetlana Slapšak (Karlin 2010: 308–17). Marijan Pušavec je naredil spletno stran *Virtualno domovanje Alme Karlin*, ki je posvečena njej in njenemu delu (<http://www.almakarlin.si>), napisal vrsto člankov o Almi in strip o njej (Pušavec 2015).

Druge avtorice popotnice so skoraj pozabljene, toda celo biografija Alme Karlin ima veliko belih lis, polna je mitov. V besedilih o A. Karlin lahko naletimo na nepotrjene, včasih celo lažne podatke. Npr. dolgo je živel mit o tem, da so Almi želeli dodeliti Nobelovo nagrado. Barbara Trnovec je ugotovila, da to ni res. Številne mite poraja osebno življenje Alme Karlin, ampak to je že posebna tema.

Delo A. Karlin, nemško govoreče pisateljice slovenskega rodu težko umestimo v okvir ene ali druge nacionalne literature zaradi hibridnosti njenega kulturnega konteksta. Njen oče Jakob Karlin, sin slovenskega kmeta, major avstro-ogrške vojske v pokoju, je pravil: »Avstrijski oficir nima narodnosti! Njegovo življenje pripada cesarju in domovini!« (Karlin 2010: 41). Njena mati Vilibalda Karlin (njeno deklinško ime je Miheljka) je bila učiteljica v nemški šoli. Pri Karlinovih doma so se vedno pogovarjali nemško. Alma, ki je znala veliko tujih jezikov, je služila denar z inštrukcijami in prevodi, pozneje pa s številnimi publikacijami. Šest let (od 1908 do 1914) je živela v Londonu, delala v prevajalski agenciji. Leta 1914 po začetku prve svetovne vojne je postala državljanka sovražne države, zato je London zapustila in za 4 leta odšla v Skandinavijo. Tam se je odločila postati pisateljica in potovati okrog sveta. Leta 1918 se je vrnila v Celje in odprla jezikovno šolo. Tako ji je uspelo zaslužiti denar za začetno fazo potovanja. Leta 1919 je šla na pot. Med osemletnim potovanjem je obiskala Peru, Panamo, Kostariko, Honduras, Mehiko, ZDA, Havaje, Japonsko, Korejo, Kitajsko, Tajvan, Avstralijo, Novo Zelandijo, Fidži, Novo Kaledonijo, Papuo Novo Gvinejo, Indonezijo, Karolinske otoke, Javo, Malezijo, Tajsko, Indijo in še druge kraje.

O slovensko govorečih potopiskah vemo manj.

Luiza Pesjak, najstarejša od vseh omenjenih avtoric, se je rodila v Ljubljani v družini znanega pravnika dr. Blaža Crobatha, »se je družila [...] z vso moško pisateljsko

četo druge polovice 19. stoletja« (Hladnik 2012: 40) (Francetom Prešernom, Emilom Korytkom, Stankom Vrazom, Franom Levstikom, Josipom Stritarjem). Bila je dobro izobražena. Pisala je poezijo in prozo, v nemščini in v slovenščini, tudi prevajala.

Ostale avtorice popotnice so bile po poklicu učiteljice, kar je bilo značilno v teh časih. A situacija za učiteljice, ki so delale, ni bila rožnata: »Učiteljicam je bila priznana pravica, da se lahko poročijo in kljub temu obdržijo službo šele po končani prvi svetovni vojni, do takrat pa je bilo tako javno kot tudi strokovno mnenje (z le redkimi izjemami) na strani celibata učiteljic.« (Zajc-Cizelj 2012: 131)

Pesnica in pisateljica Marica Strnad se je rodila na Štajerskem (Šmarje pri Jelšah) v družini notarskega uradnika. Bila je tudi učiteljica. Objavljala ne samo pesmi, pač pa tudi polemične prispevke, posvečene položaju žensk, predvsem učiteljic. Ivanka Zajc-Cizelj jo opisuje kot »narodno zavedno, nemirno in odločno« (Zajc-Cizelj 2012: 129). V članku *Svoji s svojim* (priloga Slovanskega sveta) je Marica »nastopila proti narodnostno mešanim zakonom in zastopala stališče slovenskih zakonov – torej Slovenke naj bi se ženile s Slovenci in obratno« (Zajc-Cizelj 2012: 130).

Leta 1899 se je njeno življenje naglo spremenilo – spoznala je kaplana Alojzija Cizerlja in »pred moralnim zgražanjem in zavračanjem okolice sta se učiteljica-pesnica in kaplan-asket umaknila preko Pariza v Rusijo, kjer sta prestopila v pravoslavno vero in se poročila« (Zajc-Cizelj 2012: 132). Oba sta delala v nemški gimnaziji v Kišenjevu. Rodil se je jima sin Nikolaj. A njun zakon je bil nesrečen. Maričin mož je zapustil Rusijo leta 1905, ona pa leta 1920.

2.1 Problem avtorstva

Naslednji primer priča o tem, da je težava ne samo z iskanjem novih imen avtoric popotnic, ampak je včasih težko ugotoviti, kdo je avtor/ica. V knjigi *Pozabljena polovica* Ivanka Zajc-Cizelj o Marici Strnad piše: »Motive za pesmi in prozo je tudi tokrat (ko je bila v Rusiji – A. B.) jemala iz domovine; o svojem delu in življenju v Rusiji ni pisala« (Zajc-Cizelj 2012: 132). Toda v Slovenskem biografskem leksikonu (1971) najdemo v članku Franceta Koblarja drugačne informacije: »Leta 1898–1904 je pisala listke za SN, od njih so omembe vredni: novelistični potopis V megli (SN 1898, št. 83–9), Pismo iz Rusije (ib. 1899, št. 268–70; ib. 1900, št. 276), Marsikaj iz Rusije (ib., št. 197–202).« (Koblar 1971).

To neskladje lahko pojasni dejstvo, da je, kot priča Koblar, Marica Strnad objavljala pod psevdonimi: A-a, Marica II, Alenka, Šmarska, Karandaš (kar v ruščini pomeni svinčnik) in drugi. Tako je v *Pismu iz Rusije* avtorska pripadnost označena na naslednji način: »Spisal Karandaš«. Besedilo je napisano v prvi osebi ednine in kar je zanimivo – v moškem spolu. Pod potopisom *V megli* se je podpisala kot Marica, pod besedilom *Marsikaj iz Rusije* kot Marica II.

Naslednja avtorica, Marica Gregorič-Stepančič, pisateljica, pesnica, prevajalka se je rodila v Škednju, blizu Trsta, v kmečki družini. Dolgo časa je delala kot učiteljica, dokler se ni poročila, in je morala pustiti priljubljeno delo. »Učiteljski poklic je bil po njenem nezdržljiv z družinskim življenjem ženske in njenim materinjenjem« (Verginella 2012: 141). Vso svojo ustvarjalno energijo je preusmerila v družbeno (v

okviru ženske podružnice Ciril-Methodove družbe v Trstu), založniško in časnikarsko dejavnost – bila je urednica mesečnika *Jadranka*, »glasila zavednega ženstva«. Marica Gregorič je potovala po Evropi, Severni Afriki in Maleziji.

Pisateljica Marija Kmet se je rodila v družini učitelja na Dolenjskem (Št. Lovrenc ob Temenici), ker pa je njen oče zgodaj umrl, so jo vzgajali sorodniki. Tudi ona je bila po poklicu učiteljica. Literarna zgodovinarica Katja Mihurko Poniž jo opisuje, kot »avtorico depresivne proze, ki se je reševala z vero in verjetno utihnila zaradi strogih kritik« (Mihurko 2012: 243). Kot preparandka je obiskala Bosno, Assisi in Rim.

Za vse avtorice (razen Luize Pesjak) je bil torej skupen učiteljski poklic. Družinski stan teh žensk je bil različen. Luiza Pesjak in obe Marici (Strnad in Gregorič-Stepančič) so bile poročene, Marija Kmet in Alma Karlin pa ne.

3 Slovenski ženski potopisi in njihova problematika

Najobsežnejše je potopisno delo Alme Karlin. Potovala je brez spremstva in na lastne stroške. Leta 1930 sta pri nemški založbi Wilhelma Köhlerja izšla prvi del potopisa z naslovom *Einsame Weltreise (Samotno potovanje)* in drugi del *Im Banne der Südsee (Urok Južnega morja)*. Obe knjigi imata enak podnaslov: *Tragedija ženske*. Vsak del je imel naklado 10.000 izvodov, bila sta razprodana, zato sta bili knjigi leta 1932 ponatisnjeni (naklada vsake 20 000 izvodov). Leta 1933 je izšel tretji del, pravzaprav druga polovica potopisa *Urok Južnega morja* z naslovom *Erlebte Welt, das Schicksal einer Frau (Doživeti svet: usoda ženske)*.

Obseg besedil drugih avtoric se ne da primerjati z deli Alme Karlin. Tudi sama potovanja so veliko bolj skromna (časovno in prostorsko), večini teh bi lahko rekli izlet. Luiza Pesjak je napisala besedilo *V Draždanih (1877)* o Dresdnu in *Popotne spomine (1884)*, v katerih pripoveduje o potovanju po Severni Italiji in Švici (jezero Como, Maggiore itd.).

Marica Strnad je leta 1898 v *Slovenskem narodu* objavila tekst *V megli. Potopis*. (O potovanju z ladjo iz Trsta v Benetke). Leta 1899 je v istem časopisu izšlo *Pismo iz Rusije. Spomini s potovanja*, leto kasneje pa besedilo *Marsikaj iz Rusije (1900)*.

Marica Gregorič-Stepančič je pisala o Skandinaviji: *Izprehod po Skandinaviji (Jadranka 1922)* in drobne popotne skice *Lundska kripta* in *Upsalska katedrala (DS 1912)*. Ustvarila je tudi potopis *Izlet po Balkanu (Naša bodočnost 1912)*.

Marija Kmet je napisala le en potopis – *Iz Bosne (LZ 1914)*.

3.1 Spremstvo na poti

Eno bistvenih vprašanj je, s kom so se te ženske potovale? Saj je za žensko še v 19. pa tudi v 20. stoletju bilo nenavadno potovati brez spremstva. Luiza Pesjak je v mlajših letih pogostoma »potovala v družbi staršev« (Perenič 2006: 235),¹ pozneje s

¹ V zvezi s tem Pereničeva dodaja, da je brala Cooperja, Jamesa, Campeja, Friederike Bremer, ki so tudi pisali ta žanr in so imeli izkušnjo potovanja (Perenič 2006: 235).

hčerko v Dresden in skupaj z drugo sopotnico, ne vemo točno s kom, po Italiji (v tem besedilu uporablja ženski spol dvojine).

Marica Strnad je potovala iz Trsta v Benetke skupaj s prijateljico in njenim možem. Zanimivo, da je *Pismo iz Rusije*, kot sem že omenila, napisano v prvi osebi moškega spola ednine in niso omenjeni nobeni sopotniki (čeprav vemo, da je Marica v Rusijo pobegnila skupaj z bodočim možem).

Marija Kmet je potovala sama. Alma Karlin tudi.

Marica Gregorič-Stepančič po Skandinaviji potuje sama, čeprav v določenem segmentu poti omeni sopotnico srbskega rodu. Po Balkanu potuje v družbi predstavnikov društva Sokol. Potopis začne v prvi osebi ednine: »sem vročega juliskega jutra odpotovala iz Trsta ter se še istega popoldne pridružila ljubljanskim Sokolom v Zidanem mostu«. Potem pogosto uporablja prvo osebo množine: »V aristokratskem Zagrebu pa smo izstopili« (Gregorič 1912: 14) ali »dospeli smo v Beograd« (Gregorič 1912: 15).

3.2 Namen potovanja

Luiza Pesjak z vzhičenjem opisuje tako kulturne spomenike, kot tudi lepote narave, včasih svojo pozornost usmeri na ljudi, ki jih je srečala med potjo: »Gospa jako mlada, živahna in cvetoče lepa, gospod ne star, ampak bled in suh, vedno molčeč in neprestano kašljaje. »Povero!« sva si mislili, a »Poveretta!« tudi, in morebiti še bolj ona« (Pesjak 1884: 417). Na koncu potopisa pripovedovalka podeli z bralci svoje odkritje – izkaže se, da sta potojoči par grof in grofica. »A jasno mi je bilo, k a j je primoralo gospo družiti rožnato svoje mlado življenje z onim hirajočega moža. Eppure – Poveretta!« (Pesjak 1884a: 681).

Avtorica opisuje za potovanje tipično srečanje in bežno poznanstvo. Po nekaj srečanjih s tem plemiškim parom, je Luiza Pesjak na podlagi zunanjih znamenj, kratkih vtisov zgradila zase in za bralca določeno shemo človeških značajev in razmerij.

Njeni popotni spomini prekipevajo od vzhičenja nad lepotami, ki jih je videla. Lahko rečemo, da je bil cilj potovanja Pesjakove spoznati lepote narave: »Naglo sta minili dve uri do Coma [...]. Bolje še nego li kedaj prevzelo me je bilo ono nepopisno veselje, ki ga občutim vselej, kadar se pravi: pojdi po svetu! Saj je veljalo — oj, radosti! — seznaniti se z dolgo zaželenimi prirodnimi čudesi.« (Pesjak 1884: 416)

Luiza Pesjak, ki je bila goreča Prešernova oboževalka, daje poudarek lepoti sveta, kar v večini umešča njeno besedilo v sistem romantizma, za katerega je bila kategorija lepote nadvse pomembna, tudi emocije in čustva niso bila manj, mogoče celo bolj pomembni, kot znanje, spoznavanje.

Ravno obratno, za Almo Karlin so imeli spoznavanje in osvajanje prostora, pridobivanje podatkov in znanj največjo vrednost. Cilj njenega potovanja je osvajanje novih dežel in spoznavanje tamkajšnjih običajev. Tako opisuje svoje stanje, ko je prvič obiskala trope: »Domov sem se vrnila na smrt utrujena in vendar nadpovprečno zadovoljna. To je bilo moje prvo srečanje s tropi. Tako se je moral počutiti Kolumb, ko se mu je blizu Barbadosa odprl nov svet. Ni mi bilo žal za nobeno žrtev. Hotela

sem se učiti, pisati, risati in čudeže, ki sem jih doživljala, v polni meri posredovati tudi drugim« (Karlin 2006: 44).

Preseneča število držav, ki jih je Alma obiskala. Ideja osvajanja prostora postane skoraj fiksna. Karlinova je v vsakem primeru morala nadaljevati pot. Ta ideja je povezana z njeno zavestno intencionalno samoidentifikacijo kot odkriteljico. V bistvu to potezo lahko označimo kot hipermoško tradicijo popotnikov in odkriteljev. Za potopise A. Karlin je značilen kolonialističen pogled na svet. Kot drugi predstavniki kolonialnega diskurza preučuje lokalne tradicije, zbira etnografsko gradivo. Ni naključje, da je z vidika kolonialne teorije znanje neposredno povezano z osvajanjem.

Marica Gregorič-Stepančič med potovanjem po Skandinaviji tudi sanja o tem, da bi postala prva – želi biti prva Slovenka, ki je prestopila severni tečajnik. Pred njo, po njenih besedah, je to že storil Slovenec, dr. Knific: »Spoprijateljila sem se zatoj z zavestjo, da bom vsaj prva Slovenka, ki je stopila na severni rt, kakor sem bila prva, ki je prestopila nekaj dni prej severni tečajnik« (Gregorič 1922a: 76).

V besedilih Marice Gregorič-Stepančič so didaktične note. Tako npr. navaja poučne primere. Navdihuje jo, da na vlakih vsi (celo ženske) berejo ali se ukvarajo z neko drugo dejavnostjo: »Pa ne čitajo le moški po skandinavskih železnicah, čitajo tudi ženske; ako pa te ne čitajo, ali ne pestujejo otroka, tedaj se vse ukvarjajo z ročnim delom« (Gregorič 1922: 29). Natančno opisuje ureditev vlakov, njihovo udobje: »Mimogrede naj povem, da je skandinavska železnica potniku prav udobno premikovalno sredstvo. Snaga in red kamorkoli se ozreš in tudi če se voziš v zadnjem razredu. [...] V vsakem vagonu je poličica s tremi kozarci in s steklenico vode, ki jo po največjih postajališčih zamenjajo v to in podobno svrhu nastavljene uslužbenke; v vsakem vagonu pa je tudi košara za smeti, da ti jih ni treba metati ne po tleh, ne skozi okno.« (prav tam)

Nadalje pripovedovalka vzklikne, da mora biti tudi v njeni domovini podobno: »In mislila sem si: tako bi moralo biti tam doli pri nas! Vendar, pri drugi misli sem sklepala: Hm, kako neki, saj bi naši pokrali tamdoli vse skupaj, košaro in kozarce, steklenico in podložnico; drugačna vzgoja pač in drugačna vest! ...« (prav tam) V tem primeru lahko govorimo o kritiki »svojega« v prid »tujega«, k tem kategorijam se bomo še vrnil.

Gregoričeva deli svoje izkušnje, vabi tudi druge, da ji sledijo: »svetujem vsakomur, ki mu dopuste življenske in stanovske razmere da – kakor hitro se je seznanil z najlepšim in najimenoitnejšim kar poseduje naša domovina – napravi izprehod po Skandinaviji. Žal mu za tak izlet ne bo nikoli!« (Gregorič 1922b: 143)

Tekst Gregoričeve je poln podatkov, števil, imen. Občasno njen potopis spominja na natančen vodič.

Kar se Marice Strnad tiče, je znano, da so jo osebne okoliščine, ljubezen do kaplana, prisilile, da krene na pot. A v *Pismu iz Rusije* se avtorica z psevdonimom Karandaš z ironijo predstavi kot misionarja, ki si zasluži občudovanja:

Mačeha! ... Pisana mati! ... Zatirani in gladni pastorki.

Ne, ne! Nič o tem, kajti človek pozabi v materinem naročju zlobo vsega sveta ... Oh, ti barsarska Rusija! Ko sem se odpravljal z doma na pot, godilo se mi je skoraj tako, kakor se pripoveduje o tistem mladeniču, ki si je domača vrata navezal na hrbet, da

bi ga tuja ne bila po petah. Ali se smejite moji naivnosti? Bože moj, ali je to res smeha vredno, ako se človek seli iz države kulture in redu v necivilizovani svet? To je junaštvo, občudovanja vredno junaštvo, a ne smeha! Občudujte me torej kakor misionarja, kateri prodira s križem v roki med — divjake! Hahaha ... (Strnad 1899:1)

Toda kasneje pripovedovalec ovrže »divjost, nekulturnost« Rusije. Mimogrede, Karandaš poudarja udobje ruskih vlakov ne samo v prvem, ampak tudi v tretjem razredu, posebej je navdušen nad čakalnicami in bifeji:

In kako okusno, kako bogato so opremljeni ti prostori! Kakor v bajkah iz »1001 noč«! Po mizah so razpostavljene najlepše palme in druge velikoliste rastline, istotako na oknih in po kotih in te svetilke, ti lestenci, ah, človeku se zdi, kakor da bi bil povabljen na domačo, večerno zabavo h kakšnemu bogatemu znancu. Ali je možno, da sem na potovanju v barbarski Rusiji?! Ah, ne, na Dunaju sem, gotovo na Dunaju! ... (Strnad 1899a: 1)

Na koncu pripovedovalec povabi svoje sorojake, da sledijo njegovemu zgledu: »Bratje, bodite sami sebi dobri, učite se ruskega jezika in osrečujte svoje mlade soproge z ženitvanjskimi potovanji po Rusiji! A tudi vi starejši pari, [...] pridite občudovat s svojimi ženami in hčerkami pravoslavni vztok!« (prav tam)

Marija Kmet o cilju potovanja ne pove veliko, a vabi bralce, da obišejo Bosno, ki je »lepa in vredna, da si jo človek ogleda.« (Kmet 1914: 219)

Ne smemo pozabiti na razliko med turistom in popotnikom, čeprav ni vedno popolnoma očitna. V primeru turista gre za standardizirano potovanje. Naše avtorice poskušajo zoperstaviti svoje lastne izkušnje standardnemu programu obiska turističnih objektov.

V tem pogledu je nazorna zgodba, ki jo je povedala Luiza Pesjak v delu *V Draždanih*. Besedilo se začne kot potopis navdušene popotnice. Navaja se vrsta standardnih krajev, obvezna za obisk. Posebna pozornost je seveda posvečena znani galeriji: »a zdaj, ljubi moj prijatelj, vedem te v pregradje, v svetišče umetelnosti, v draždansko galerijo. [...] Ali ti ne utriplje serce, da ti je videti dano to lepoto? [...] O, gledaj in gledaj! [...] In zdaj, ko si razvnet in misliš, da si najvišje užil, kar je očesu uživati moči, zdaj ti pokažem pot v zadnji prostorček na severnem konci galerije, vratno proprogo vzdignem, beseda ti umira na ustnih, pri Sikstini si!« (Pesjak 1877: 146–47).

Kasneje se bralčeva pričakovanja razblinijo – pripovedovalka pozabi na turistične znamenitosti in pripoveduje svojo osebno zgodbo. Spomni se, da je nekoč (1854) potovala po Nemčiji in se je znašla v operi v Dresdnu. Zelo ji je bila všeč vloga Agate iz opere Webra *Čarostelec* v izvedbi La Grue, znane španske pevke, da zvečer ni mogla dolgo zaspati. Ko je vendarle zaspala, je sanjala: »A ko me je pod jutro spanje premoglo, klečala sem v sanjah pred divno Sikstino, ter okolo nje so pele Weberjeve melodije in iz daleč se mi je nasmihalo sladko, sladko moje dete, okrogli ročici k meni stezaje« (Pesjak 1877: 148). Po osemnajstih letih se je pripovedovalka spet vrnila v Dresden in šla v opero. Tokrat je vlogo Agate pela njena hčerka.

Pri Almi Karlin tudi pogosto najdemo izjave, da noče govoriti o splošno znanih dejstvih in opisovati turističnih krajev. Ko opisuje svoje potovanje po Indiji, pravi: »Sploh ni moj namen opisovati neštete templje in tempeljčke, [...] ker bi to napolnilo

debelo knjigo in ker so to bolje kot jaz, opisali drugi« (Karlin 2006a: 164). Ali, ko piše o Delhiju, reče: »Najbolj zanimivi pa so mali trgovski lokali, v katerih se dogaja življenje. Opis znanih zgradb pa je v vsakem priročniku« (prav tam: 178).

3.3 Potopis in avtobiografija

Ob potopisnih tekstih lahko razmišljamo o specifičnih potezah tega žanra. Potopis je treba ločiti od izseljenske književnosti, pa tudi od avtobiografije. Očitne so podobnosti teh besedil in memoarne proze, takozvanih ego-dokumentov.

Avtor potopisa ne pripoveduje samo o mestih, krajih in pojavih, ki jih je videl, ampak tudi o sebi in o dogodkih svojega življenja. »Če se potnik ukvarja predvsem s sabo in je pot postranski element, dobimo le različne oblike avtobiografije« (Lah 1999: 9). Pri potopisu gre »v bistvu za soočenje s potjo« (prav tam).

Tako raziskovalci kot avtorji potopisov so poudarjali sorodnost potopisa in življenjepisa. Zgodovinar in pisatelj Nikolaj Mihajlovič Karamzin (1766–1826) je v *Pismih ruskega popotnika* (1792) zapisal: »Danes potujejo ne da bi spoznali in pravilno opisali druge dežele, ampak da bi imeli priložnost spregovoriti o sebi« (Karamzin 1964: 729). Tudi v *Draždanih* je očitno prehod od potopisa k avtobiografiji in v tekstih Alme Karlin je vidno konstruiranje avtobiografije. Pogosto pripoveduje o dogodkih svojega življenja, ne samo o krajih, ki jih je videla. Npr., kako je iskala službo, kako je bila zaljubljena.

Poglejmo še primer neizpolnjenih pričakovanj, ki jih prinese žanr potopisa. To je tekst Marice Strnad v *Megli*. Po eni strani je to delo o potovanju z ladjo iz Trsta v Benetke. Po drugi strani bralec nikoli ne izve, kaj je avtorica doživela v Benetkah. Pripovedovanje se konča z dogodki na ladji oz., ko jo potniki zapustijo. Zaradi goste megle ladja dolgo ni mogla odpluti, potem pa več ur ni mogla pristati. M. Strnad opisuje dolgo pričakanje, ki je postalo mučno, opazuje člane ekipe, pripoveduje zgodbe, ki jih je povedal kapitan (kako se je poročil, kako mladoporočenci prenašajo morsko bolezen) ali opisuje po mnenju potnikov nenavadno priznanje mornarja, kako rad ima svojo taščo. Končno se v beneškem pristanišču potniki presedejo z ladje v gondolo in s tem se pripoved konča.

3.4 »Svoj« in »drugi/tuji«

Za potopise je tudi značilna problematika »svojega« in »drugega«. Nekateri raziskovalci razmejujejo pojma »drugi« in »tuji«. Kategorija »tujega« je nadvse očitna v besedilih Alme Karlin. Kot je znano, je bila proti mešanim zakonom. Včasih piše celo o »vonju druge rase«. Npr. ko potuje na vlaku, trpi zaradi bližine predstavnic druge rase – gre ji na živce, da vedno jejo, njihovi vonji in zvoki. Ko razpravlja o nezdržljivosti ras, se spomni besed iz balade Kiplinga: »Vzhod je Vzhod, Zahod je Zahod« (Karlin 2006a: 176).

V *Pismu iz Rusije* Marica Strnad prikazuje kot »tuje« Žide, ne pa Ruse: »Da, le nekaj časa sem se vozil v tretjem razredu, ker sem se vzlic svojim demokratičnim

nazorom skrajno slabo počutil med ... židi. [...] Govorili so grozno nemščino in ... hm! nekateri so provzročevali v kupeju neznosen smrad, posebno ako je bilo toplo.« (Strnad 1899: 1)

Marija Kmet še na začetku potovanja z ladjo spozna Slovenca, ki živi v Bosni. Pripoveduje ji o »odtujenosti« Bosne, kljub jezikovni sorodnosti: »Bosna je vsem tako tuja, pa je vendar primeroma blizu naših krajev, in jezik je soroden našemu, a tako tuje nam je vse« (Kmet 1914: 216). Ko se je avtorica znašla v Sarajevu, s simpatijo govori o domačinih, a kasneje, kot potrditev besed svojega sopotnika z ladje, pripoveduje o Slovencih v Bosni, ki jim domačini rečejo »Švabe«. Marija Kmet piše, da je Slovincem tam težko živeti, ker je kultura v Bosni povsem drugačna, tuja, da »tujino čutijo menda bolj kot bi bili v Ameriki« (Kmet 1914: 219).

Druge avtorice manj poudarijo to kategorijo »tujega«. Npr. v tekstu *V Draždanih* Luiza Pesjak, ki je zelo ponosna na uspešen nastop hčerke, govori o želji odpeljati svojega otroka daleč od velikega tujega sveta (tukaj je opozicija »zaščitenost – nezaščitenost«): »Ljubezni, materine ljubezni je bilo groza žertve, najdražje svoje blago ostaviti za vselej tujim rokam, če tudi rokam divne umetelnosti« (Pesjak 1877: 146), »a jaz, jaz bi jo [hčerko – A. B.] bila najrajši skrila vneti množici, najrajši pobegnila z njo v tihotno domovino« (Pesjak 1877: 149).

3.5 Potopis in medbesedilnost

Še en problem potopisa je njegova literaturocentričnost, medbesedilnost. Potopisec se nasloni na izkušnje drugih avtorjev, citira literarne vzorce. Luiza Pesjak pogosto navaja druga literarna besedila: Vergilija, Schillerja, Körnerja, Eichendorffa. Marica Gregorič omenja Shakespeareja, Bjørnsona, Ibsena.

Poglejmo bolj podrobno primer, ki kaže na ambivalentnost Alme Karlin. V svojem pripovedovanju o Indiji večkrat omenja Kiplinga. Ko se je znašla v Lahoreju, pravi, da je to njegova domovina (v resnici se je rodil v Bombaju). Prav njegova nostalgična pesem *Na poti v Mandalay* (1892), ki vsebuje spomine britanskega vojaka, ki se je boril v Burmi, navdihuje Karlinovo, da bi obiskala te kraje, ki slovijo po številnih templjih. Zanimivo, da v tej pesmi avtorico, ki je večkrat pisala o pacifizmu, ne moti podoba vojaka. Tako kot Kipling, pesnik britanskega imperializma, stopi tudi Alma Karlin na stran kolonizatorjev. V monografiji, ki je posvečena ženskim potopisom od 19. do začetka 20. stoletja, Gabriele Habinger piše o »fiktivni moškosti« v kolonialističnem kontekstu in navaja primer Alme Karlin, ki svojo pripadnost ženskemu, nižjemu spolu kompenzira s svojo pripadnostjo beli višji rasi (Habinger 2006: 100).

3.6 Ženska kot »drugi« v potopisu

Istočasno je problem »drugega« povezan z družbenospolno problematiko. V študijah spola se ženska smatra kot drugi. Pojem drugega se je izoblikoval v filozofiji eksistencializma. Za Simone de Beauvoir, je ženska drugi, bitje, ki se zatira v družbi in ki se šteje za drugorazredno. Ta diskriminirani položaj se odraža v tekstih.

Dve deli Alme Karlin imata podnaslov *Tragedija ženske*. Na tak način pisateljica poudarja pripadnost ženskemu spolu. Pogosto piše, kako je ženski težko potovati. Karlinova naleti na praktične težave, ki jih pogumno prenaša, pa tudi na večkratne poskuse posilstva (čeprav ji vsakič, kot pravi, uspe ulti posiljevalcu, »moškemu dvonožcu«). Po enem takih napadov piše: »In drei Tagen war ich auscolumbust« (Karlin 1930: 71). »Čez tri dni je kolumbovsko navdušenje zamrlo ... Od tod naprej sem poznala svoje meje, poleg tega pa sem se naučila, kaj je groza. Začetni pogum je izginil. Odslej sem hodila skozi življenje kot ženska, ne kot neumno dekletce ...« (Karlin 2006: 85) Uporaba neologizma »auscolumbust« pomeni zanjo, ki je sanjala, da bi postala drugi Kolumb, da se mora posloviti od neomejenih možnosti. Zaveda se, da je kot ženska omejena v gibanju.

Luiza Pesjak se tudi spomni neprijetne vožnje v kočiji (diližansi), v kateri bi se potnik, ki je bil s pregrado ločen od sprevodnika, počutil popolnoma nemočnega, če bi na stopnico skočil ropar ali bandit. Pripovedovalka vzklikne: »Bog pomozi boječim ženskam, ki bi utegnile voziti se same v tako nespretno stvarjeni diligenca!« (Pesjak 1884: 614) Naenkrat se je zelo prestrašila, ko je videla nož v rokah moškega, ki se je peljal na stopnici. V naslednjem trenutku se je izkazalo, da namerava z nožem odrezati kruh.

3.7 »Ženska pisava«

Zgoraj navedena problematika je povezana s pojmom »ženska pisava«. Nekateri ga zanikajo in štejejo za deskriminatornega. Žensko pisavo odkrivajo tudi pri pisateljih moškega spola. Zagovorniki kot značilnost ženske pisave navajajo alogičnost, pozornost k telesnemu (vonj, hrana, toaleta, zunanost) in povečano emocionalnost. Primere emocionalnosti, ki se izraža med drugim v vzkliki, najdemo pri Luizi Pesjak, Marici Strnad, manj pa pri Mariji Kmet. Skoraj vse avtorice veliko pozornost namenijo hrani. Alma Karlin piše o hrani zeli pogosto, Marica Gregorič opisuje švedski način postrežbe, kako Skandinavci jejo na vlakih in nasploh, Luiza Pesjak piše, kaj so jim v hotelu postregli za večerjo, Marica Strnad kaže veliko zanimanje za rusko čajanko. Vse v detajljih opisujejo oblačila.

Zanimajo se za specifične ženske probleme in za žensko usodo. Strnadova piše o lepoti Rusinj in z navdušenjem pripoveduje o njihovi izobrazenosti: »Rusinje so visoko naobražene ženske in kratkovidne so vam skoraj vse, ker strastno ljubijo knjigo. O tisti zloglasni ... emancipaciji [...] pa ne slišiš in ne vidiš v Rusiji prav nič« (Strnad, 1900: 1).

Gregoričeva na koncu potopisa po Skandinaviji razpravlja o zunanjem izgledu Skandinavk: »Z ozirom na ženske naj opomnim, da niso nikake krasotice s plemenitimi potezami pa takorekoč izklesanega noska ali klasično zaokroženega podbradka, vendar so take, da se skoro brez izjeme lahko vsaki zakliče „lepa ženska“. [...] Najbrže vplivata na njihovo gladko polt mrzla hrana in zdržljivost do kadenja in vsake alkoholne pijače« (Gregorič 1922b: 143).

Pesjakova spregovori o materinstvu, o popolni predanosti lastnemu otroku. Karlinova se zanima za odnos med spoloma, za mešane zakone. Pogosto piše o ženski

usodi, občasno iz feminističnih vzgibov. Čeprav je zelo ambivalentna, pogosto s prezirom piše o ženskah. Po eni strani se zanima za življenje žensk in celo z njimi sočustvuje, po drugi strani oživlja stereotipe patriarhalne družbe (želi biti v družbi bolj razvitih moških, želi postati Kolumb).

Pri metodoloških pristopih, ki so jih uvedle študije spola, obstaja nevarnost posploševanja in spregledovanja dejstev. Besedilo Marice Gregorič-Stepančič je npr. drugačno: monotono, s suhim stilom, v njem je malo telesnega.

3.8 Nacionalna identiteta

Problem je nacionalna identiteta avtoric, ki se danes razume kot novodobni konstrukt (Anderson 2001). Nacionalne identete so se oblikovale v 19. stoletju, na slovenskem ozemlju pa tudi še v 20. stoletju. Zato pisateljic ni mogoče preučevati izven te problematike. V potopisih se obravnavajo druge države in drugi narodi. Potopis je povezan z avtobiografijo, opisovanje drugih krajev pa je povezano z iskanjem lastne identitete v vseh potopisih. Nacionalna in družbenospolna problematika se pogosto križata.

Marica Gregorič-Stepančič v *Izletu po Balkanu* piše: »Topla čustva narodne zavesti, so se v naših prsih ukoreninila.« (Gregorič 1912: 15) Panslavizem in slovanska vzajemnost nista značilna samo za njene tekste. Slovenske popotnice, razen Karlinove, se imajo za Slovanke. Zanima jih problem slovanstva: »In tudi tod je v nekedanjih časih hodil tvoj rodni brat, — tudi ta zemlja je bila slovanska.« (Pesjak 1877: 146)

Potopisi razmejujejo nacionalne identitete na stereotipen način. Strnadova *V megli* piše o veselem značaju, ki je značilen za Hrvate. Tako zaupa sopotnici svoje dognanje: »Videli bodete, da je komandant Hrvat; ono »pjevuckanje« ga izdaje; tega nimajo Italijani. Izdajalo ga je pa še nekaj: oni humor, ona veselost in živahnost, koja ne ostavi Hrvata, niti ko je že star.« (Strnad, 1898: 1) Družbenospolni in nacionalni stereotipi se oblikujejo s poenostavljanjem, posploševanjem, pretiravanjem, ocenjevanjem, antitezo.

V prehodnem obdobju, ko propadajo ene države in se ustanavljajo nove, se oblikujejo tudi hibridne identitete: »O tem, da imaš danes v Evropi domovino, ki ti jo določa potni list, in domovno, ki ti jo določa jezik, v tujini nimajo pojma, in te čudne okoliščine niti dobri Novozelandci niti marsikateri drug narod ne more razumeti« (Karlin 2006: 407).

3.9. Trije aspekti: žanr, družbeni spol in narodnost

Pogledali smo tri aspekte problematike – žanrski, družbenospolni in nacionalni, ki so medsebojno povezani: »Mi Slovenci, oni Hrvatje, oni Skandinavci, me ženske ...«. Lahko govorimo o pogojnih, premičnih mejah potopisa – žanra, ki združuje fiksijsko in nefiksijsko. Ravno tako pogojna, celo arbitrarna, se zdi nacionalna identiteta, ki jo poskušajo avtorice popotnice določiti. Pogojna je tudi družbenospolna (*gender*) specifika teh tekstov, ki vsebujejo tako značilnosti, ki jih smatrajo kot družbenospolno

specifične, kot tudi tiste, ki presegajo te okvire. Za študije spola ter za teorije nacionalizma se zdi smiselno uporabljati pojem performativnega družbenega spola (Butler 1990: 139), Benedict Anderson govori o naciji kot o konstrukt (Anderson 2001: 221–23), arbitrarni kategoriji, ki je dejansko performativna. Za ženske potopise tega obdobja se zdi posebej aktualna povezava družbenospolne in nacionalne problematike: v istem času se oblikuje slovenska nacionalna identiteta in se pričinja ženska emancipacija.

VIRI IN LITERATURA

- Marica GREGORIČ-STEPANČIČ, 1912: Izlet po Balkanu. *Naša bodočnost*.
 --, 1922: Izprehod po Skandinaviji. *Jadranka* 3.
 --, 1922a: Izprehod po Skandinaviji. *Jadranka* 7.
 --, 1922b: Izprehod po Skandinaviji. *Jadranka* 12.
 Alma M. KARLIN, 2006a: *Doživeti svet. Usoda ženske*. Celje: MD.
 --, 1930: *Einsame Weltreise*. Minden in Westfalen-Berlin-Leipzig: Druck und Verlag von Wilhelm Köhler.
 --, 2010: *Sama: iz otroštva in mladosti*. (Spr. beseda Svetlana Slapšak). Celje: In lingua.
 --, 2006: *Samotno potovanje v daljne dežele*. Celje: MD.
 Marija KMET, 1914: Iz Bosne. *Ljubljanski zvon* 34/4. 214–19.
 Luiza PESJAK, 1884: Popotni spomini. *Ljubljanski zvon*. 4/ 7. 416–20.
 --, 1884: Popotni spomini. *Ljubljanski zvon*. 4/ 10. 614–16.
 --, 1884a: Popotni spomini. *Ljubljanski zvon*. 4/11. 680–82.
 --, 1877: V Draždanih. *Zvon* 3/10. 146–50.
 Marica STRNAD, 1900: Marsikaj iz Rusije. *Slovenski narod* 197.
 --, 1899: Pismo iz Rusije. Spomini s potovanja. *Slovenski narod* 268.
 --, 1899a: Pismo iz Rusije. Spomini s potovanja. *Slovenski narod* 270.
 --, 1898: V megli. *Slovenski narod* 31/84.
 Benedict ANDERSON, 2001: Voobražene soobščestva: Razmyšljenja ob istokah i rasprostraneni nacionalizma. Moskva: KANON-press-C, Kučkovo pole. (Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism).
 Judith P. BUTLER, 1990: *Gender Trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York, London: Routledge.
 Izidor CANKAR, 1996: *S poti*. Ljubljana: MK.
 Hélène CIXOUS, 2000: The Laugh of the Medusa. *Reading Rhetorical Theory*. Ur. B. Brummett. New York: Harcourt. 879–93.

- Gabriele HABINGER, 2006: *Frauen Reisen in die Fremde: Diskurse und Repräsentationen von reisenden Europäerinnen im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert*. Dunaj: Promedia.
- Miran HLADNIK, 2012: Luiza Pesjak. *Pozabljena polovica: Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ur. A. Šelih. Ljubljana: Tuma in SAZU. 39–43.
- Nikolaj MIHAJLOVIČ KARAMZIN, 1964: *Izbrani spisi v dveh knjigah: Prva knjiga*. Moskva, Leningrad: Hudožestvennaja literatura.
- France KOBLAR, 1971: Strnad Marica. SBL. Splet.
- Krištof Jacek KOZAK, 2011: Pod egido ruskega orla« ali orientalistični izleti A. Aškerca. *Primerjalna književnost* 34/3. 153–72.
- Andrijan LAH, 1984: Slovenski potopis: (po sledovih razstave v Slovanski knjižnici). *Jezik in slovstvo* 29/5. 163–71.
- , 1999: *Vse strani sveta: Slovensko potopisje od Knobleharja do naših dni*. Ljubljana: Rokus.
- Katja MIHURKO PONIŽ, 2012: Marija Kmet. *Pozabljena polovica: Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ur. A. Šelih. Ljubljana: Tuma in SAZU. 243–46.
- , 2013: Odkrivanje in osvajanje prostorov svobode v delih zgodnjih slovenskih literarnih ustvarjalk. *Slavistična revija* 61/4. 575–89.
- Sara MILLS, 1991: *Discourses of difference: An analysis of women's travel writing and colonialism*. London: Routledge.
- Janina Christine PAUL, 2013: *Reiseschriftstellerinnen zwischen Orient und Okzident: Analyse ausgewählter Reiseberichte des 19. Jahrhunderts: Weibliche Rollenvorstellungen, Selbstrepräsentationen und Erfahrungen der Fremde*. Würzburg: Ergon-Verlag.
- Urška PERENIČ, 2006: »Poetische Versuche 1843–44« Luize Pesjak. *Slavistična revija* 54/2. 233–44.
- Marijan PUŠAVEC, Jakob KLEMENČIČ, 2015: *Alma M. Karlin: Svetovljanka iz province: Življenjepis v stripu*. Ljubljana: Forum.
- Marijan PUŠAVEC, 2009: O zapuščini Alme M. Karlin in kaj njenega hrani Osrednja knjižnica Celje. *Almine meje in margine*. Ur. M. Počivavšek. Celje: Muzej novejše zgodovine Celje. 126–33.
- Kerstin SCHLIEKER, 2003: *Frauenreisen in den Orient zu Beginn des 20. Jahrhunderts: Weibliche Strategien der Erfahrung und textuellen Vermittlung kultureller Fremde*. Berlin: Verlag für Wissenschaft und Kultur.
- Zmago ŠMITEK (izbor in spremna beseda), 1988: *Poti do obzorja: Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*. Ljubljana: Borec.
- Barbara TRNOVEC, 2011: *Kolumbova hči: Življenje in delo Alme M. Karlin*. Celje: Pokrajinski muzej.

Marta VERGINELLA, 2012: Marica Gregorič Stepančič. *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ur. A. Šelih. Ljubljana: Tuma in SAZU. 139–41.

Ivanka ZAJC-CIZELJ, 2012: Marica Strnad-Cizerlj. *Pozabljena polovica: Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ur. A. Šelih. Ljubljana: Tuma in SAZU. 129–33.

SUMMARY

Slovene women's travelogues of the late 19th and the early 20th centuries written by Luiza Pesjak, Marica Strnad, Marica Gregorič Stepančič, Marija Kmet, and Alma Karlin are researched for the first time as genre examples of the travelogue, which is situated on the periphery of the literary field, between fiction and document. The texts in question also have a marginal place in the literary canon both because they are written by women and because they were created in the regions without their own national state. Nearly all of the female travelers share the teaching profession, which reflects the circumstances of the time. The writings of the German-speaking author Alma Karlin as well as her travels stand out from the travelogues and journeys of other authors because of their length (she travelled 8 years). However, the purpose of their travels differs considerably. A. Karlin, for example, wants to conquer the world, i.e., she compares herself to the pioneer explorer Columbus. M. Gregorič Stepančič also dreams of the precedence—she wants to be the first woman to visit the North Pole. M. Strnad writes with irony about her role of a missionary in the barbarian Russia. The discovery of world beauty appears as a purpose of L. Pesjak's travel, which correlates with the Romantic values. The texts under consideration treat the categories "one's own/other/foreign" in various ways. Some show an aversion and distance towards people of other races (Karlin, Strnad, Kmet) while others demonstrate a fascination with other cultures (Gregorič, Stepančič, Pesjak). Almost all of the travelogues address both the question of women's rights (e.g., they talk about dangers faced by women who travel unaccompanied, about women's situation in other countries) and the problem of national identity (national stereotypes, seeking one's own national identity). All the texts in Slovene are marked with Pan-Slavism; the female authors count themselves Slovenes and Slavs. In contrast, Karlin's travelogues problematize the loss of national identity. The travelogues written by the female authors from the Slovene lands reveal the conventionality and performativity of nation and gender categories.